

descoperit în Luristan, pe altul de la Ras Shamra și pe vase găsite în tezaurul de la Touk el Garmous.

L. Byvanck-Quarles van Ufford analizează, apoi, foarte atent acest ornament al caliciului vegetal, găsindu-l exprimat într-o formă naturalistică pe exemplarele de vase din secolul III. Apoi urmărește dezvoltarea acestui ornament al caliciului vegetal și în secolul II î. e. n. Către începutul secolului I î. e. n., caliciul vegetal dispare.

Istoricul ornamentului cu caliciu vegetal pe bolurile „megariene” ne-a făcut cunoscut un aspect al artei decorative elenistice. În secolul III, se constată o vivacitate quasi-naturală a acestui ornament; în prima jumătate a secolului II, o predilecție pentru efectele de plasticitate și, astfel, pentru un naturalism mai pronunțat. În a doua jumătate a secolului II, această tendință este înlocuită cu o stilizare decorativă, care sfârșește printr-un veritabil schematism. În fine de la mijlocul secolului I, motivul cu caliciu vegetal rămâne să se folosească ocazional.

Socotim că articolul rezumat aci este de un interes deosebit pentru cercetările noastre, mai ales că el reprezintă prima încercare de cronologie a cupelor „megariene” în general.

Irina Casan-Fianga

J. CARCOPINO, *Notes sur les deux bustes trouvés à Volubilis en 1934—1944, Société archéologique de Constantine, Livre du centenaire, 1852—1952, Tome LXVIII, 1953, p. 63—85.*

Cu perspicacitatea și, aș spune, cu fan-tezia care-l distinge întotdeauna, J. Carcopino reexaminează cele două minunate busturi de bronz, găsite la Volubilis — unul reprezentând un cetățean roman, celălalt un principe grec — cunoscute mai demult prin studiile unor specialiști de seamă dar rămase încă subiecte de controversă pentru cronologie sau identificare.

În ceea ce privește bustul roman, identificarea e sigură, grație numelui incizat pe el, în litere încrustate cu argint — CATO. Este Cato cel Tânăr, nefericitul dușman al lui Caesar, care a preferat mai curînd să moară, decât să supraviețuiască înfrîngerii sale.

Controversa pornește însă de la datarea acestui portret, care, pe baza formei prelun-gi a bustului — a cărei linie inferioară se oprește sub mușchii pectorali — a fost datat cu multe ezitări în perioada cuprinsă între epoca Flaviilor și aceea a lui Traian, cînd corespondența lui Pliniu cel Tânăr indică o reînnoire a cultului memoriei lui Cato din Attica, în rândurile aristocrației romane. Cato din Volubilis ar fi o reproducere executată aproape 150 de ani după moartea eroului din Utica, după un portret contemporan. Ch. Picard a fost singurul care, fără să țină seama de preținsa „lege a evoluției busturilor” — considerată pe nedrept absolută — a datat bustul în epoca lui Augustus. Spre această datare se îndreaptă și J. Carcopino, ajungînd și la interesante precizări. Adînc cunoscător al istoriei romane și în special a perioadei tulburi și agitate dintre sfîrșitul republicii și începutul imperiului, el fixează foarte verosimil momentul cînd a fost executat portretul, adică în anul 57 î.e.n., cînd Cato, trimis la Cipru să lichideze moștenirea lui Ptolemeu, a vîndut la licitație imensa lui avere. Cu acest prilej trebuie să fi fost înconjurat de negustori, de colecționari și de artiști, capabili să evalueze obiectele de artă la adevărata lor valoare, și e logic să ni-l închipuim printre experți și pe sculptorul căruia îi datorăm frumosul bust. Această datare în anul 57 î.e.n. este confirmată de detaliul caracteristic al numelui încrustat pe piept în litere de argint, care este un „unicum” și constituie prin urmare o dovadă evidentă a unei folosiri limitate în spațiu și în timp. Tot lui Carcopino îi revine meritul de a fi atras atenția asupra unui pasaj din Suetoniu (*Aug.*, VII, 2), care menționează un portret al lui Augustus copil, cu numele scris în litere încrustate cu fier: deoarece Augustus s-a născut la 24 septembrie 63, *imaguncula puerilis* de care vorbește Sue-

toniu, trebuie să fi fost executată în jurul anului 56, deci la o dată apropiată de aceea a morții lui Cato — când domina această modă specială a literelor incrustate cu metale de diverse culori. Așadar, bustul lui Cato, descoperit la Volubilis este portretul original executat în 57 sau o copie din timpul lui Augustus care a reprodus cu exactitate toate detaliile, inclusiv incrustațiile originalului. Singurul în stare să procure pentru Volubilis fie originalul, fie o copie atât de fidelă, nu putea fi decât Juba II, destul de bogat și rafinat pentru a strânge lângă el — ca și Piso în vila lui de la Herculaneum — busturi ale oamenilor iluștri. E natural că, fiind leal față de Augustus, elenizantul și filoromanul Juba nu a putut onora pe Cato în calitatea lui de inamic al lui Caesar și de apărător al libertății republicane, ci numai ca adept și reprezentant al filozofiei stoice.

Odată stabilit acest lucru, se poate deduce prin analogie, identitatea foarte discutată a celui alt bust, care reprezintă un tânăr principe grec de epocă elenistică, ales desigur de Juba, în dorința de a contrapune lui Cato un reprezentant al gândirii stoice grecești.

Datarea celui de-al doilea bust fiind fixată printr-un consens unanim în secolul I î.e.n. (chiar dacă originalul datează din secolul III î.e.n.), J. Carcopino își îndreaptă toate eforturile lui în stabilirea identității personajului reprezentat. Și căutând în istoria stoicismului „Incoronat”, el se gîndește la Cleomenes III al Spartei (225—219 î.e.n.), din familia Agaiilor, stoic ca și Cato, care a combătut ca și acesta și a urmărit să reintre un regim trecut, dînd viață nouă vechilor legi. Fiind învins într-o luptă inegală, nu a suportat înfrîngerea și și-a pus singur capăt vieții.

La Alexandria, unde se refugiase, Cleomenes trebuie să fi pozat în fața unui artist, ceea ce ar explica evidentele influențe ale artei alexandrine ce se pot observa în portret, influențe deja relevate de Poulsen.

Și datele transmise de tradiția literară în legătură cu Cleomenes III — tinerețea (mort la 33 de ani), distincția senzualitatea și, în același timp, fragilitatea constituției

sale fizice, disprețul său pentru oameni — corespund perfect portretului din Volubilis.

În încercarea de a găsi confirmarea acestei asemănări morale printr-un studiu comparativ, mai precis, în monede sau geme, autorul examinează monedele lacedemoniene cu profile de regi, monede care sînt întodeauna anepigrafice. Cea mai mare parte dintre ele sînt atribuite de știința modernă lui Areu care a domnit între 308 și 265; același aer de familie care leagă figurile de pe monede cu bustul din Volubilis e, pentru autor, încă o confirmare a identificării propuse cu Cleomenes III din familia Agaiilor.

Deși această seducătoare ipoteză e departe de a fi sigură, trebuie relevată valoarea observațiilor făcute cu privire la bustul lui Cato, care impun revizuirea unor determinări cronologice bazate exclusiv pe forma bustului.

Gabriella Bordenache

TEOFIL IVANOV, *Une mosaïque romaine de Ulpia Oescus*, în „Monuments de l'art en Bulgarie”, II, Sofia, 1954, 36 p. + 7 fig. și XXII pl. (în limba bulgară, cu un amplu rezumat în l. rusă și în l. franceză).

La Ulpia Oescus, lângă actualul sat Gigen, pe Dunăre, mai multe campanii de săpături, desfășurate în mod regulat începînd din 1947, prin grija Institutului și Muzeului de arheologie bulgar au dezvelit o vastă suprafață de 12 000 m.p. în zona de sud-est a orașului antic, cu străzi, terme, prăvălii, un templu al zeiței Fortuna, case și un mare edificiu public cu instalație pentru încălzit (*hipocaustum*), pereții bogat îmbrăcați în marmoră, tavanul decorat în stuc și cu mozaicuri pe pardoseală. Așteptînd ca săpăturile în curs să poată stabili limitele și destinația acestui edificiu, T. Ivanov publică deocamdată în acest volum mozaicul în alb și negru al pardoselii unei mari încăperi, cu o *emblemă* policromă de cel mai mare interes. *Emblema* e de forma unui dreptunghi de 2,95 m × 1,63 m (mărginită de o tresă